

Pécsi Tudományegyetem
Földtudományok Doktori Iskola

**A HORVÁT-MAGYAR HATÁRON ÁTNYÚLÓ KAPCSOLATOK POLITIKAI
FÖLDRAJZI SAJÁTOSSÁGAI AZ EGYES TERÜLETI SZINTEKEN**

PhD-értekezés tézisei

Bali Lóránt

Témavezetők:

Dr. Hajdú Zoltán, DSc
tudományos tanácsadó

Dr. habil. PhD, PhD Gulyás László
egyetemi docens

Pécs, 2009

A doktori iskola neve: PTE Földtudományok Doktori Iskola
Vezetője: Dr. Tóth József, egyetemi tanár, rector emeritus, a földrajztudomány doktora
PTE TTK Földrajzi Intézet, Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék

A doktori témacsoport neve: Történeti és Politikai Földrajz
Vezetője: Dr. habil. PhD Pap Norbert tszv. egyetemi docens
PTE TTK Földrajzi Intézet, Politikai Földrajzi és Területfejlesztési Tanszék

Értekezés tudományága: Politikai földrajz

Témavezetők: Dr. Hajdú Zoltán, tudományos tanácsadó, a földrajztudomány doktora, MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézet
Dr. habil. PhD, PhD Gulyás László egyetemi docens, SZTE

Bevezetés

Disszertációm témájának kiválasztásában a családi indíttatások mellett, szülő- és lakóhelyem horvát határhoz való közelsége, valamint a Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központjában szerzett tanulmányaim és tapasztalataim játszottak jelentős szerepet.

A magyar-horvát határszakaszt részletesen megismerve jutottam annak a felismerésére, hogy a Dráva elválasztó szerepe, a hosszú történelemre visszatekintő, hol közigazgatási -, hol államhatár funkciója ellenére a határ két oldala szervesen összetartozik. Mindkét oldalon ugyanazt a „káj” vagy „što”, illetve magyar nyelvjárást beszélnek, hasonlóak a hiedelmeik, ugyanazok a szokásaik, viselkedési szabályaik, közösek a hőseik, és együtt élték meg a történelem ezeregy megpróbáltatását. „A határ menti térségek közös történelmük, kultúrájuk, hagyományaik, településszerkezetük és lakosságuk összetétele révén sajátos átmenetet jelenthetnek a két ország között” (SÜLI-ZAKAR I. 2003 p. 239.).

A horvát-magyar határszakasz hazánk valamennyi államhatárához hasonlóan speciális helyzetben van. A trianoni csonkítások után több, addig jól működő vonzáskörzeti központ került kiszolgáltatott, hátszág nélküli peremhelyzetbe. Osijek (Eszék) - Pécs, Virovitica (Verőce) - Barcs, Čakovec (Csáktornya) - Nagykanizsa, Lendava (Lendva) - Lenti együtt élvezhette a „barrier és frontier” határtípus adta „lehetőségeket”. A délszláv polgárháború után tovább bonyolódott a helyzet, az egykori Jugoszlávia területén ma három ország osztozik, amelyek közül hazánk számára jelenleg a horvát és a szlovén fél tartogatja a legtöbb prioritást. A velük való kiegyensúlyozott, együttműködés kész viszony nagymértékben segítheti az EU források hatékonyabb felhasználást is. Mindhárom állam területén az általam vizsgált térségek az anyaország rurális területeit képviselik ezért az egyik lényeges kitérés lehetőség számukra a határon átnyúló kapcsolatokat támogató források lehívása.

Az elmúlt évtizedtől eltérően, napjainkban a horvát és a magyar önkormányzati vezetők és a gazdasági élet egyéb prominens alakjai is felismerték a határon átnyúló kapcsolatokban rejlő lehetőségeket. Az együttműködések sikeressége legtöbbször erősen személyfüggő.

1. A kutatás célkitűzései és hipotézisei

Dolgozatomban Magyarország 355 km hosszú horvát határszakaszán a napjainkban történő határon átnyúló kapcsolatokat és az azok változásai során végbemenő folyamatokat mutatom be. A kapcsolatok rendszerében az elmúlt években jelentős átalakulás ment végbe, köszönhetően ez az EU és Horvátország közeledésének, valamint hazánk 2004-es európai uniós csatlakozásának. Munkám során az alábbi öt célkitűzést jelöltem ki, melyekhez kapcsolódóan egy-egy hipotézist állítottam fel.

Első célkitűzés

Vizsgáljuk meg, hogy: Horvátország EU-csatlakozási folyamata hogyan befolyásolja a horvát-magyar határmenti kapcsolatokat?

Első hipotézis: Az EU-csatlakozási folyamat számos olyan pályázati lehetőséget megnyitott, melyek segítségével komolyan finanszírozni lehet a horvát-magyar határmenti kapcsolatokat. Ezek kihasználtsága mindkét ország területén változó képet mutat.

Második célkitűzés

Vizsgáljuk meg, hogy: Hogyan alakultak a horvát-magyar államközi kapcsolatok? Van-e korreláció az államközi kapcsolatok alakulása és a határon átnyúló kapcsolatok fejlődése között?

Második hipotézis: Feltételezzük, hogy nagyon szoros korreláció áll fent a horvát-magyar államközi kapcsolatok és a határmenti kapcsolatok alakulása között.

Harmadik célkitűzés

Vizsgáljuk meg, hogy: Milyen tényezők befolyásolják a kapcsolatok intenzitását?

Harmadik hipotézis: Több olyan akadályozó és segítő tényező van, mely jelentős mértékben befolyásolja a horvát-magyar határmenti, illetve a határokon átnyúló kapcsolatokat.

Negyedik célkitűzés

Vizsgáljuk meg, hogy: Milyen jellegű kapcsolatrendszer épült ki Horvátország függetlenné válása óta?

Negyedik hipotézis: Több fajta kapcsolatrendszer alakult ki az elmúlt 15 évben, és feltételezzük hogy ezek eltérő hatásfokkal működnek a különböző endogén és exogén tényezők hatására.

Ötödik célkitűzés

Vizsgáljuk meg, hogy: Határon átnyúló vagy határmenti kapcsolatokról van szó a horvát-magyar relációban?

Ötödik hipotézis: A horvát-magyar relációban határon átnyúló kapcsolatokról beszélhetünk. Ennek oka térszerkezeti sajátosságokkal magyarázható.

2. A kutatás módszertana

Kutatómunkám során négy jelentős forráscsoportot használtam fel:

1. A hivatalos adatbázisokat és a különböző terület- és településfejlesztéssel foglalkozó szervezetek kiadványait és honlapjait tekintetem át. Elsősorban a Váti Kht., a megyei és a városi önkormányzatok által kiadott dokumentumokat, jegyzőkönyveket tanulmányoztam és használtam elsődleges forrásként. E szöveges információk gyűjtése a beavatkozás nélküli vizsgálataim sorába tartozott. Ezek nem a klasszikus értelemben vett adatgyűjtések, hanem inkább a kutatásaim előkészítéséhez nélkülözhetetlen információforrások voltak. Az újságcikkek, jegyzőkönyvek olyan szövegek, amelyek elemzése anélkül történik, hogy a létrehozásukat a kutatói szándék befolyásolná.
2. Felhasználtam a különféle pályázati anyagokat. A közelmúltig nem álltak rendelkezésre jelentős EU-források az együttműködés elősegítésére. A határmenti területek depressziós jellege miatt csak gyenge pályázati hajlandóság mutatkozott. Ennek okait és a pályáztatás során felmerülő problémákat a pályázati rendszerek és egy-egy pályázat tanulmányozásával próbáltam megtalálni. A projektek megvalósulását a kezdetektől egészen a megvalósítás stádiumáig végigkísértem. Egy-egy projekt vizsgálata során több speciális tényezőt is fel lehet tárni, amely a mentalitásból, és az eltérő társadalmi beidegződésekből és a „jugoszláv” érából maradt meg!
3. A másodlagos források feldolgozása mellett jelentős szerepet szántam a primer adatgyűjtéseimnek is. Munkám részleges terepbejárással kezdtem, körülbelül harminc napot töltöttem el kutatási területem településein Lentitől Mohácsig, Lakócsától Tótszerdahelyig. Hét-nyolc alkalommal tettem részletes áttekintő utat Barcon és Lentiben, Pécsen pedig már kilenc éve jól ismerem. Ugyanígy bejártam a horvát oldalt is, Osijeket (Ezsék), Viroviticát (Verőce), Mursko Središćét (Muraszerdahely), Čakovacet (Csáktornya), Koprivnicát, (Kapronca), Lendavát (Lendva). A fent említett városok mindegyikében sikerült a határon átnyúló kapcsolatok tekintetében kompetens szakemberrel mélyinterjút készítenem. Az elmúlt négy év során háromszor tartózkodtam egy-egy szemesztert Zágrábban. Így többször is sikerült értekezni az

ITD Hungary és a nagykövetség munkatársaival a dolgozatomban elkészítések során felmerülő problémákat és kérdéseket illetően. Az ezek során tapasztalt benyomások összessége is jelentős hatást gyakorolt a dolgozatban megfogalmazott nézeteim kialakulására. A terepkutatásaimon szerzett tapasztalatok és attitűdök jól alkalmazhatók az apróbb jelenségek finom árnyalatainak tanulmányozására. A módszer lényege abban rejlik, hogy kivételes mélységű megértést tesz lehetővé. Ez különösen jól alkalmazhatóak olyan területek vizsgálatakor, ahol meglehetősen szűk a rendelkezésre álló másodlagos források halmaza (HÉRA G.-LIGETI GY. 2005).

4. Vizsgálataimat induktív módszerekkel végeztem. Az egyes határmenti területekkel foglalkozó társadalom- és gazdaságföldrajzi elemzéseket tanulmányoztam. A horvát-magyar határon átnyúló kapcsolatok elemzésére még átfogó tanulmány nem született. A határ magyar oldalára vonatkozóan már több vizsgálatot is elvégeztek, ezek elsősorban a terület- és a településfejlesztési, valamint térszerkezeti problémákkal foglalkoztak. Ezek eredményeire és a saját adatgyűjtéseimre támaszkodva próbáltam meg a helyzetképet felvázolni

3. Szakirodalmi előzmények

A Trianon utáni, a második világháborúig tartó két évtized kutatásait nem vizsgálom, mert azok nem foglalkoztak közvetlenül a határon átnyúló kapcsolatok problematikájával. A horvát-magyar viszonylatban nem is volt erre szükség, az államhatár elválasztó jellege nagyon gyenge volt. A kor kutatóit elsősorban a Kárpát-Balkán térségben létrehozandó „mezointegrációs” lehetőségek foglalkoztatták.

A második világháború után hazánk a szovjet érdekszféra többi államához hasonlóan deklaráltnan baráti kapcsolatra törekedett valamennyi szomszédjával. Az államszocialista „centralizált szervezési-irányítási modell működtetésével olyan helyzet alakult ki, amelyben a határokat szinte fétisként kezelték. A határ két oldalán fekvő, korábban évszázadokig egységesen fejlődő térségek kooperációja csak a fővárosok tudtával és engedélyével volt lehetséges (TÓTH J. 2008 P. 130.) (1. ábra).” E felfogás jegyében kezdődtek el a határokkal kapcsolatos kutatások, amelyek a hetvenes évek végétől váltak intenzívvé. Elsősorban alapkutatásokról beszélhetünk, amelyek a szocializmusban eltelt időszak társadalmi-gazdasági változásait hivatottak bemutatni a határtérségekben. E tanulmányok többségében társadalomföldrajzi és közgazdasági munkák voltak. Természetesen a lehetőségek miatt csak az anyaországi oldalon lévő területet vizsgálták.

A magyar földrajztudomány képviselői a 1980-as évektől kezdtek el aktívan foglalkozni a határmenti területek társadalmi-gazdasági problémáival. Ekkor még kevésbé beszélhetünk a határon átnyúló kapcsolatok vizsgálatáról, többnyire csak helyzetelemzések készültek. Egy-egy lokális kutatóműhely igyekezett a működési területéhez közeli határmenti területek társadalomföldrajzi vizsgálatait elvégezni.

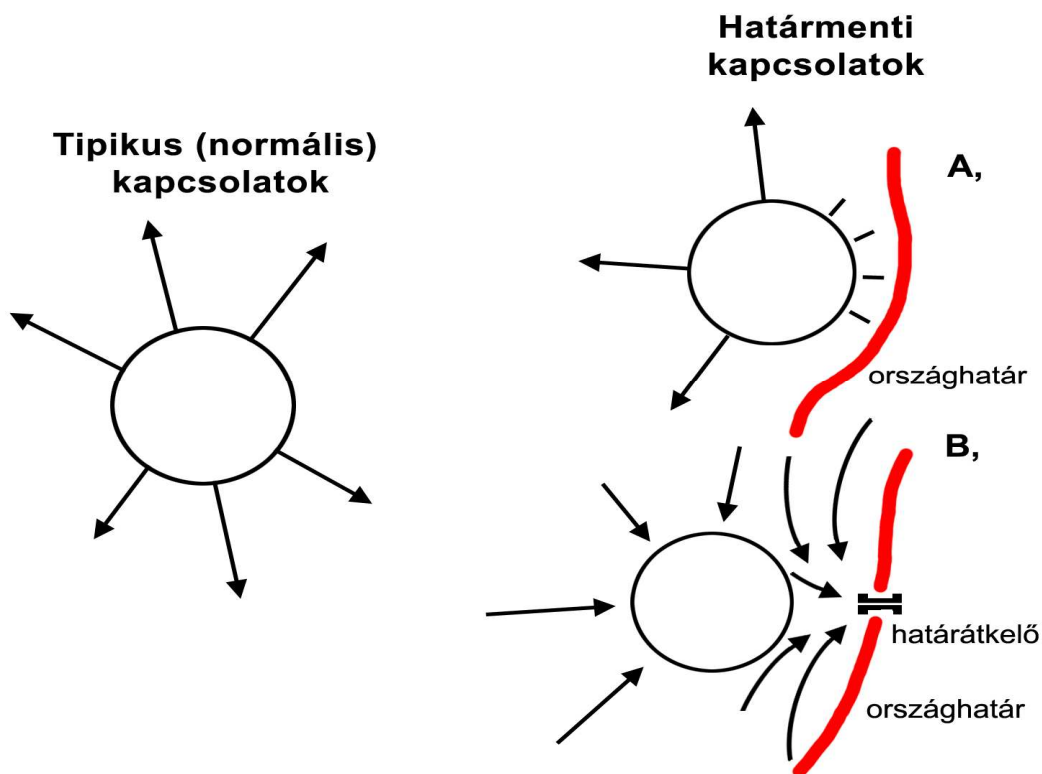
Amíg a legtöbb területi kutatás egy pontosan lehatárolt területről írt, addig a határmenti kutatások Magyarországon nem rendelkeztek pontos területi lehatárolással. Emellett az ekkor készült munkák során felhasznált hivatkozásokból arra a következtetésre juthatunk, hogy ezek a tanulmányok úttörő jellegűek voltak és más határon átnyúló problémákat érintő értekezésekből táplálkoztak.

Az államszocializmus idején az első összefoglaló elemzésre 1986-ban került sor „A sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái” címmel az MTA Regionális Kutatások Központja (Pécs) és a Ts-2/2 Program Iroda szervezésében. Magyar szinten itt került sor a legtöbb határkutatással kapcsolatos tudományelméleti probléma felvetésére, egy egész szekció, több mint 20 kutató fejtette ki véleményét az egyes tudományágak képviselőiben.

Vizsgálták a határ két oldalán fekvő szomszédos városok együttműködésében rejlő lehetőségeket, valamint felhívták a figyelmet a határon túli nemzeti kisebbségek szerepére, mint emocionális, generáló tényezőre (ZALA GY. 1988).

A nyolcvanas évek második felében tehát megkezdődött a határkutatás reneszánsza. Ezek a munkák jelentős eltérést mutattak a későbbiekhez képest. Általában a határmenti területekkel foglalkozó társadalmiföldrajzi elemzések voltak. Emellett megjelentek az első próbálkozások a határ menti területek pontos lehatárolására (e feladatot a kutatók máig sem tudták maradéktalanul teljesíteni). Találkozhattunk több próbálkozással is: egy-egy határmenti zóna kijelölésével, vonzáskörzetek megállapításával.

1. ábra. A határmenti térkapcsolatok formái

Forrás: Tóth J. (szerk.) 2008. p. 130.

A másik jellemző momentuma az időszaknak, hogy a határmenti térségek kutatását összekapcsolták a periféria vizsgálatával. Az államszocialista rendszer működéséből és hazánk térszerkezeti viszonyaiból adódóan ez teljesen érthető. A periférikus területek nagy számban egybeestek és egybeesnek mai is a határmenti térségekkel. Magát a határmentiséget nem tekintették a periféria-jelleg okának. Az ország egyes határhoz közeli területei, városai kapu jelleggel bírnak és átlagos fejlettségűek, ezért egyértelműen nem lehet minden esetben alulfejlett területekről beszélni (2. ábra). A határátkelőhelyek sűrűségének és térszerkezeti hatásainak felismerése és a komparatív előnyökön alapuló együttműködés lehetőségének felismerése is megjelent már (ERDŐSI F. 1988, HAJDÚ Z. 1988).

A rendszerváltozás után szisztematikusan elkezdődött a határmenti területek és az egyes államhatárokon átnyúló együttműködések helyzetének vizsgálata és a további fejlesztési irányok meghatározása. Szomszédaink EU-csatlakozásának megkezdésével összhangban kezdte meg a földrajztudomány a különböző államhatárszakaszokhoz fűződő kutatásokat. Így az első tanulmányok a nyugati határvidék együttműködési lehetőségeinek és

problémáinak feltárására vállalkoztak. Később tevődött át a súlypont a keleti és a déli területekre.

Az osztrák és a szlovák együttműködés vizsgálatát a Rechnitzer János vezette műhely vállalta fel, munkáik elsősorban a regionális gazdaságtan területeit próbálták lefedni, ilyen volt az „Elválaszt és összeköt a határ” (RECHNITZER J.- NÁRAI M. 1999) tanulmánykötet is. A szlovák regionális kapcsolatok elemzésére is jelentős kapacitásokat fordítottak, ezt bizonyítja a Tér és Társadalom e témában íródott komplex száma (2008/3), amelyben görcső alá került: a határtérség térszerkezete, a települési és területi önkormányzatok határon átnyúló kapcsolatai, a kiskereskedelem területi jellegzetességei, a határon átnyúló ingázás jellemzői és a szlovák regionális politika is.

Az elemzések metodikája többségében mindig ugyanaz. Mindegyik tartalmazott empirikus vizsgálatokat a népesedési, foglalkoztatási, gazdasági, turisztikai helyzet feltárására, valamint mindegyikből részletes képet kapunk az interregionális együttműködések helyzetéről. Az északkeleti szomszédsági viszonyokkal és az euroregionális szervezetek problematikájával Süli-Zakar István már az elsők között foglalkozott. „Az államhatár társadalmi-gazdasági fejlődését akadályozó hatásának vizsgálata ÉK-Magyarország határ menti területein.”(SÜLI-ZAKAR I. 1992) és „A határon átnyúló kapcsolatok erősítésének lehetőségei a Kárpátok Eurorégió területén” (SÜLI-ZAKAR I. 1996) című tanulmányok voltak az elsők, amelyek komolyabban vizsgálták Északkelet-Magyarország határtérséget. A későbbiekben már egyes ágazatokon belül is sor került cselekvési programok meghatározására (LUKOVICS ZS. - SÜLI-ZAKAR I. 2001). „A terület- és településfejlesztés alapjai” (SÜLI-ZAKAR I. 2003) című művében képet kapunk a jelenlegi állapotokról az európai helyzet ismertetésével párhuzamban. A határszakasz problematikájával részletesen foglalkozik „A határmentiség dimenziói” (BARANYI B. 2004) is.

A román és szerb határmenti területek társadalomföldrajzi vizsgálatát Pál Ágnes vezette iskola végezte el (PÁL Á. 2003). A jugoszláv és a később szerb kapcsolatok témakörében is több tanulmány született (SZÓNOKYKÉ ANCSIN G. 2000). A „szegedi iskola” rendszeresen szervez konferenciákat a román-magyar, illetve a szerb-magyar határ problematikáját illetően.

Az osztrák, a szlovák és a román határszakasz tekintetében egy közös vizsgálati metodika látszik körvonalazódni, a megjelent tanulmányok erősebb gyakorlati és ágazati orientációt mutatnak. Napjainkra az euroregionális együttműködések vizsgálati háttérbe szorulóban vannak, de majdnem minden esetben egy-egy fejezet erejéig találkozunk velük. A fent említett közös vonások több tényezővel is magyarázhatók, mind a három határszakasz az EU belső határa, tehát a különböző határmenti programok számára aktív terület. Ezek a munkák tulajdonképpen már a projektgeneráláshoz szükséges alap kutatások. Emellett több mentális vizsgálat és sajtóelemzés is született, amelyek keretében a magyarok szomszédság- és határképét is megismerhetjük (BARANYI B. 2004, CSAPÓ T. 1999, DÖRY T. 1999).

Az 1990-es évek közepén jelentek meg az első munkák a horvát-magyar határmenti együttműködés dilemmáit illetően. A PTE, mint az Eszék-Pécs kapcsolatok egykori aktív résztvevője vállalta fel a probléma kutatását, a munkálatok nagy része a Földrajzi Intézet keretein belül kezdődött meg. Az első tanulmányok még a kelet-közép-európai együttműködés keretei között a regionális politika felől közelítették meg a témát (GOLOBICS P. 1995/a), de már az euroregionális és a regionális együttműködések lehetőségeinek a társadalmi-gazdasági vizsgálataira is sor került. Elemezték a magyar határmenti térségek és városok eltérő adottságait az interregionális együttműködések létrehozásának lehetőségei szempontjából. Több javaslat született a határon átnyúló kapcsolatok tekintetében potens városok körének meghatározására. A horvát-magyar határon átnyúló kapcsolatok vizsgálataiban permanensen a témába integráltan mindig megjelentek a szlovén kapcsolatok és a horvát-magyar-szlovén hármashatár problematikája is.

„A határmenti térségek/régiók együttműködésének lehetőségei a Dél-Dunántúlon” (GOLOBICS P. 2001) már nem csak bemutatja a pillanatnyi helyzetet, hanem elemzi a rendszerváltozás után bekövetkezett folyamatokat települési és regionális szinten egyaránt. A szerző értekezik az M9-es, az M6-os és az M7-es autópályák határon átvelő pozitív hatásairól és behatóan elemzi a Dél-Dunántúl foglalkozási szerkezetének átstrukturálódását is. Jelentős hangsúlyt fektet az önkormányzatok területfejlesztési szerepkörének és a regionális politikában betöltött helyzetének bemutatására. Kísérletet tesz egy-egy térségi szinten jelentős város interregionális funkcióinak újradefiniálására is, és támpontokat kapunk egy valóban működő euroregionális együttműködés felépítésének viszonyrendszeréhez is. Az említett tanulmány talán az első, amely nem csak a fennálló helyzetet mutatja be, hanem azt behelyezi egy ok-okozati összefüggésbe.

A tanulmányok a határszakasz „gazdasági-politikai fejlődési ívéhez” igazodtak. A kilencvenes évek első felében szinte semmilyen tanulmány nem született, majd 1996-tól jelennek meg az első komolyabb tanulmányok, mint ahogy azokat már az előbbieken bemutattam. Az ezredfordulóig csak szimpla politikai földrajzi elemzések születtek, amelyek mellett párhuzamosan megjelentek az eurorégiókra vonatkozó munkák. Az utóbbi szűk egy évtizedben már több részletes elemzésekre épülő, ágazati elképzelésekkel is találkozhatunk (AUBERT A.-MISZLER M. 2000, GOLOBICS P. 1995/B, HAJDÚ Z. 1999).

Mindenképpen külön szeretném megemlíteni a horvát-szlovén-magyar hármashatár problematikájának eddigi vizsgálatait. „A magyar-horvát határmenti együttműködés dilemmái” (HAJDÚ Z. 1996.) című tanulmányon kívül csak kevés olyan művet találunk, amely konkrét gondolatot, elképzelést tartalmaz a horvát-szlovén-magyar hármashatár problematikáját illetően. A szerző a következő konkrét együttműködési pontot és területet határozza meg: Dráva és Zala megye, emellett még beemeli a lehetséges osztrák érdekeket is.

Disszertációm szempontjából fontosnak ítélem, hogy három tanulmányról szóljak még néhány gondolatot, mindhárom gyakorlati jelleggel bíró munkaanyag.

Az első a „PTE TTK Földrajzi Intézetében készült „A horvát-magyar határmenti kapcsolatok speciális területei Felsőoktatás – kutatás, kisebbségi kapcsolatok, területi tervezés és területi politika” (HAJDÚ Z. szerk. 2002) című munka. A második a „Crost Zárótanulmány”. Projektfejlesztő műhelymunka-sorozat Horvátország és a Dél-Dunántúl határmenti megyéinek szereplői számára”. (PÁMER ZOLTÁN (szerk.) 2006). A harmadik „A Phare CBC és az Interreg III/A Szlovénia-Magyarország-Horvátország Szomszédsági Program megvalósítása a Dél-Dunántúlon” (GOLOBICS P.-MERZA P.-TASNÁDI P. 2005) egy megvalósíthatósági tanulmány, amely részletesen ismerteti a határon átnyúló programrendszerek fejlődési pályáját.

Mindhárom tanulmány egy komplex helyzetelemzés, mely részletesen felvázolja az intézményfejlesztés és humán erőforrás-fejlesztés helyzetét, lehetőségeit és perspektíváit a horvát-magyar viszonylatban. Valamennyi határ menti együttműködésben érdekelt megyével foglalkoznak a szerzők és emellett részletes áttekintést kapunk a horvát-magyar kisebbségi kapcsolatok viszonyrendszeréről és bemutatják a független Horvátország területfejlesztési politikáját és területfejlesztési intézményrendszerét, amelyek ismerete elengedhetetlen egy magyar projektfejlesztő számára. Egy világos metodikai közeledés látszik a több határszakaszt érintő munkákhoz, azzal a különbséggel, hogy itt egy rövidebb pályát ível át a kutatómódszertanban és tartalommal bekövetkező változás.

Bizonyára feltűnt, hogy a fentiekben nem említettem szót az eddigi határon átnyúló kapcsolatokkal foglalkozó horvát szerzőkről. A horvát szakirodalmi tapasztalataim alapján úgy vélem, hogy kifejezetten a határmenti, illetve a határon átnyúló kapcsolatokkal foglalkozó horvát tanulmány vagy egyéb mű csak egy komolyabb született. Anđelko Simić adott egy rövid áttekintést 2005-ben az eddigi EU-s programokról és 4-5 oldal erejéig egy átfogó áttekintést a szomszédokkal való határon átnyúló és egyéb kétoldalú kapcsolatokról.

Természetesen születtek a határmenti területeket is elemző tanulmányok, ezek azonban nem ezt a főcélrt szolgálták. Több a Podravínát érintő mű is íródott a munkanélküliség, népesedés és a regionális térszerkezeti problémákat illetően (LUGARIĆ ROGIĆ T. 2005, MATICA, M. 2003, 2005, 2006).

4. Elméleti alapfogalmak

A földrajztudomány már az 1960-as években a nemzetközi munkamegosztás kibontakozásával érzékelte, hogy a termékek a határokon át való mozgásával a költségtényező jelentős változásokon megy át. Ez eredményezte a határokkal kapcsolatos funkcionális kutatások megkezdését és későbbi elszaporodását. Ezeket a következő csoportokra oszthatjuk (ASCHAUER W. 1996):

1. Az általános társadalmi-gazdasági fejlődés kihatása a határvidékekre.
2. A határközi viszonyok formai tényezői és hatásai.
3. Az idődimenzió bevonásával a határkialakításának, a határ rugalmasabbá tételének, illetve megszüntetésének hatásai.
4. A periferizálódás és a peremhelyzet vizsgálata, és az erre vonatkozó területtervezés.
5. A határvidéken lakók határral kapcsolatos és határközi magatartásának vizsgálata.

Értekezésem szempontjából mindenképpen lényeges tisztázni a határmenti területek fogalmát, valamint a határon átnyúló és a határmenti kapcsolatok közötti különbséget, valamint az azok milyenségéből adódó eltérő együttműködési formákat és technikákat.

A **határmenti terület definiálásához** az alábbi elméleti megfontolásokat kell rögzítenünk. „Térbeliségét tekintve kétféle megközelítési mód érvényesül az országhatárok vizsgálatakor: vonalelmélet és a zónaelmélet. A határ jogilag és földrajzi megjelenésében is vonal, de tartalmában és hatásában zóna, kisebb nagyobb kiterjedésű térség, ahol az államok kölcsönhatása érvényesül” (HAJDÚ Z. 1988).

Ahhoz, hogy ezt a zónát leképezzük, fontos meghatároznunk, hogy mit is nevezünk pontosan határmenti területnek. A vizsgálatok során különböző definíciók születtek a vizsgált földrajzi térre vonatkozóan. Jellemző, hogy a felhasznált adatok aggregációs szintjének azon szereplőit (település, kistérség, megye) vonják be a vizsgálatokba, amelyek valamilyen államhatárral érintkeznek. „Az aggregációs szint megválasztását, vizsgálataink milyensége is befolyásolja, hiszen a határ egyes gazdasági és politikai hatásai nagyobb területen érvényesülnek, míg társadalmi kapcsolatokra gyakorolt hatásai csak a határhoz legközelebbi településeken érezhetőek általában” (HARDI T. 2000 597 p.).

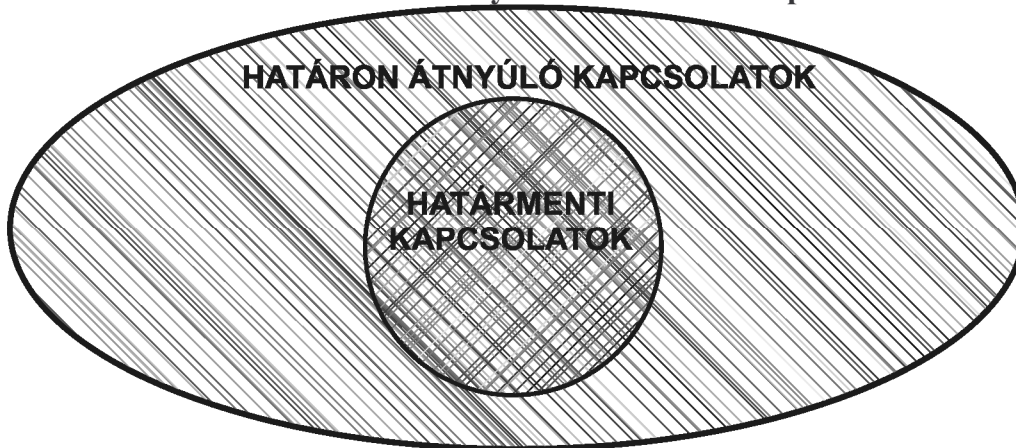
A vizsgálati területünk kiválasztását erősen befolyásolja a határ politikai természete, amely állandó változásban van. Ettől függ az államhatáron való átvonzások ereje is, illetve ez degradálhatja a határon átnyúló kapcsolatokat központok közötti állami szinten szervezett együttműködéssé. Jelenleg a kontaktus funkció erősödésével számolhatunk, ebbe az irányba mutathatnak a közös projektek és a területi tervezés összehangolására tett első kezdetleges lépések (NEMES NAGY J. 1998 p. 141.).

A határmenti területek pontos definiálása teljesen ország- és területfüggő. Európában az egyes ország és határaik minden esetben különböző történelmi fejlődést jártak be és eltérő politikai földrajzi jellemzőkkel bírnak. Ezért az alábbiakban csak a magyar viszonylatokra alkalmazandó definíció kialakítására törekszem. Határmenti területek alatt értem azt, a határ mellett elhelyezkedő földrajzi teret, amelyen érezhető az államhatár jelenlétéből fakadó társadalmi-gazdasági összetevők összessége. E területek dinamikus jelleget mutatnak, hiszen a politikai és gazdasági változásoktól függően rövid idő alatt is jelentősen változhat a kiterjedésük. A településhálózatra gyakorolt hatásuk középtávon többször is statikus jellegű. Ezért főleg a határok „ellégiesedésének” időszakában a régebben működő újbóli

vonzáskörzetek csak nehezen, vagy az eddigi tapasztalatok szerint, esetenként egyáltalán nem alakulnak újjá! Mindenképpen megállapítandó, hogy erősen függ a földrajzi tér jellegétől a határmenti terület kiterjedése, amelyet még történelmi és aktuálpolitikai tényezők is befolyásolnak. Ebből adódik az is, hogy e terület államhatártól való távolságát csak pillanatnyilag lehet km-re pontosan meghatározni.

Mivel a már említett átvonások ereje változó, a horvát-magyar együttműködés szempontjából a határ menti területek laza textúrája miatt különbséget kell tennünk a **határmenti és a határon átnyúló kapcsolatok** között (2. ábra). A hiányos textúra következtében a horvát-magyar határmente egyes szakaszain az átvonások mértéke statisztikailag alig kimutatható, vagy egyáltalán nem létezik. Ezeken a területeken nem beszélhetünk a klasszikus értelemben vett határmenti együttműködésről. A határ két oldalán lévő területek társadalmi-gazdasági kapcsolatai elenyészők, nem eredményeznek társadalmi-gazdasági profitot. Azonban a szomszédos területek mikro- és mezoregionális központjai között minden esetben tapasztalható valamilyen kétoldalú kapcsolat. Ezekben az esetekben már nem beszélhetünk határmenti kapcsolatokról, ezek az összefüggés rendszerek már kimerítik a határon átnyúló kapcsolatok tényét.

2. ábra. Határon átnyúló és határmenti kapcsolatok

A szerző saját szerkesztése 2009

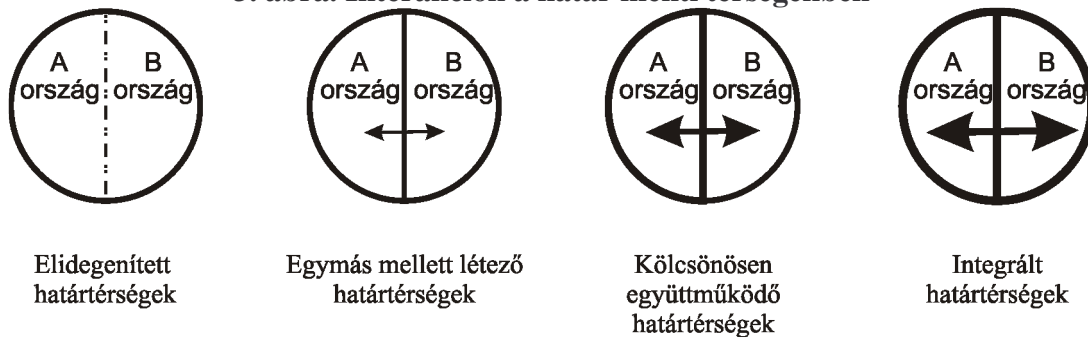
A határon átnyúló kapcsolatok előfordulása a tér azon szegmensére jellemző, ahol az államhatár jelenlétéből fakadó társadalmi-gazdasági összetevők összessége már csak gyengén, vagy egyáltalán nem érzékelhető. Az itt lezajló interakciók általában az érintett országok valamely centrum, vagy központi jellegű területéről indulnak ki, és ezek között a szereplők között is bonyolódik le a tényleges együttműködés. A határon átnyúló kapcsolatok egy átfogóbb, nagyobb rendszert alkotnak a határmenti együttműködésnél. A határmenti együttműködések gyakorlatilag a határon átnyúló kapcsolatok azon fajtái, amelyek egy szűkebb határtérségben a centrum területektől általában távol valósulnak meg, legtöbbször perifériális helyzetben.

Mint ahogy már említettem, a területi lehatárolás rendkívül nehéz és a hatásterület egyértelmű kijelölése nem lehetséges. Ezért fontos bemutatnom, hogy a vizsgálati területem hogy határoltam le. Vizsgálatomat nem korlátoztam kizárólag a határmenti kistérségekre és megyékre, hanem a fentiekből következően vizsgáltam az államközi és az azokat jelentősen befolyásoló EU-kapcsolatokat is, hiszen ezekhez igazodnak a már említett centrumok és regionális központok is. Horvátország és Magyarország sem rendelkezik megfelelő forrásokkal az együttműködés fokozására és elmélyítésére, mindkét országnak jelentős esélye

van arra, hogy az EU regionális politikáját szolgáló pénzügyi eszközöket felhasználja és ezáltal dinamizálja rurális (határvidék¹) területein a gazdasági fejlődést.

Mint ahogy már említettem hazánk esetben tapasztalhatjuk, hogy közvetlenül a határ mellett semmilyen vagy csak gyenge kontaktzóna jött létre, míg az ország belső területein néhányszor jelentősebb kapcsolatok alakultak ki. Ez leginkább az ún. „effektív államterület” problematikájával van kapcsolatban (PAP N. 2005). Somogy és Baranya megye Dráva menti területei vonatkozásában ez a probléma a rendszerváltozás óta folyamatosan fennáll.

3. ábra. Interakciók a határ menti térségekben

Forrás: HARDI T. 2009. p. 30.

Mindezek ellenére megállapíthatjuk, hogy egy pozitív fejlődési folyamatnak (kisebb megszakításokkal) lehetünk tanúi az elmúlt két évtizedben. Hardi Tamás határosztályozási rendszerét alapul véve: az 1990-es években még egymás mellett létező horvát-magyar határtérségek elérték a kölcsönösen együttműködő szintet. A két ország között a stabilitás a jellemző és a társadalmi komplementerek elősegítik az interakciók fejlődését. A legfejlettebb szintet, az interaktív határtérséget azonban még nem értük el (3. ábra). Nyomokban, ad hoc jelleggel tapasztalhatók bizonyos eredmények, ezek azonban az „integrált” fogalmat még nem merítik ki (HARDI T.-HAJDÚ Z.-MEZEI I. 2009 p. 30).

Az eddigiekből arra a következtetésre juthatunk, hogy a határmenti kapcsolatok szempontjából az egyik legégetőbb permanens probléma az egykor jól működő vonzaskörzetek feldarabolódása (csökkenése) és a csonka helyzet részleges stabilizálódása. Ezért szeretnék néhány gondolat erejéig említést tenni Lösch néhány megállapításáról. A vonzaskörzet, avagy a piacterület torzulását nem csak a vámfunkcióval rendelkező politikai határ okozhatja. A határok légiesedésével a periférikus helyzet ugyanúgy fennmaradhat és csak a centrum-centrum relációban indulhat el a kapcsolatok erősödése. Emellett az eltérő gazdasági körülmények is megindíthatják az egyes határmenti területek és központjaik aktivitását, és bizonyos tevékenységi körökben elindulhat egyfajta specializálódás is. A későbbiekben a disszertáció további fejezeteiben is láthatjuk majd ezt (NIEBHUR, A.-STILLER, S. 2004, RECHNITZER J. 1999).

Disszertációm későbbi elemzéseit tekintve ki szeretnék térni az intézményi kapcsolatok jellegére és ezeken belül a későbbiekben megjelenő **eurorégiók** problémakörére is. Az intézményi kapcsolatok közül az állami szervezeteket, az önkormányzatok és a települési- és városközi kapcsolatokat kell megemlítenem. A határon átnyúló kapcsolatok vizsgálata szempontjából ezek is a kutatás tárgyát képezik a fenti definíciók alapján. Ezek keretében épültek ki az első kapcsolatok. Történetiségét tekintve az első eurorégiós

¹ Erdősi Ferenc (1988) szerint: a határmentiség nem minden esetben okozója a társadalmi-gazdasági periférikus helyzetnek.

kezdeményezések Nyugat-Európában jelentek meg (holland-német, francia-német relációban) olyan határok mentén, amelyek a történelem során nagy geopolitikai érzékenységre tettek szert. Megállapíthatjuk, hogy a XXI. század Európája a régiók Európája lehet. A regionalizmus nyugat-európai modellje összeurópai modellé válhat.

Az eurorégió, vagy ma már egyre gyakrabban eurégió nevet akkor használják, amikor egy olyan területet akarnak megjelölni, ahol a kölcsönös interregionális, vagyis a határokat áthidaló gazdasági, szociális, kulturális, illetve más jellegű együttműködések léteznek kettő vagy több állam, illetve a helyi kormányzatok között (SÜLI-ZAKAR I. 1996).

„Az eurorégió a határmenti együttműködés formalizált struktúrája, amely magába foglalja a helyi és a regionális hatóságok képviselőit, valamint esetenként a társadalmi és gazdasági partnereket. Az eurorégió sajátos szervezeti felépítéssel rendelkezik, amelynek legmagasabb szintje a választott tanács, ezt követi a bizottság, továbbá a tematikus munkacsoportok és az állandó titkárság” (ÉGER GY. 2000 p. 11).

A nyugat-európai szakirodalmi források alapján az alábbiak szerint foglalhatjuk össze az eurégiók legfontosabb jellemzőit: a határmenti együttműködés legeredményesebb formái Európában, amelyek segítenek leépíteni a határmenti területek fejlődésbeli különbségeit, erősítik az emberek egymás iránti bizalmát és együttműködését, a jó szomszédság és az integráció gyakorló terepei, segítik a múlt negatív politikai örökségének felszámolását, valamint Közép-Európa betagozódását az EU-ba.

5. Kutatási eredményeim

Dolgozatom első fejezetében a horvát-magyar határon átnyúló kapcsolatok vizsgálatára négy célkitűzést fogalmaztam meg. Ezek az alábbiak voltak:

1. *Vizsgáljuk meg, hogy:* Horvátország EU-csatlakozási folyamata hogyan befolyásolja a horvát-magyar határmenti kapcsolatokat?
2. *Vizsgáljuk meg, hogy:* Hogyan alakultak a horvát-magyar államközi kapcsolatok? Van-e korreláció az államközi kapcsolatok alakulása a határon átnyúló kapcsolatok fejlődése között?
3. *Vizsgáljuk meg, hogy:* Milyen tényezők befolyásolják a kapcsolatok intenzitását?
4. *Vizsgáljuk meg, hogy:* Milyen jellegű kapcsolatrendszer épült ki Horvátország függetlenné válása óta?
5. *Vizsgáljuk meg, hogy:* Hogy határmenti, vagy határon átnyúló kapcsolatok vannak a két ország között?

5.1. Az első célkitűzéssel és hipotézissel kapcsolatos eredményeim

Első hipotézisem az volt, hogy Az EU-csatlakozási folyamat számos olyan pályázati lehetőséget megnyitott, melyek komoly segítséget nyújtanak a horvát-magyar határmenti kapcsolatok fejlesztésének a finanszírozásához. Ezek kihasználtsága mindkét ország területén változó képet mutat.

Vizsgálataim után úgy látom, hogy a határon átnyúló kapcsolatok fejlődése szempontjából a horvát EU-integráció mellett még a schengeni zóna kibővítése bír nagy jelentőséggel. Az adminisztratív akadályok elhárulásával több eddig elérhetetlen lehetőség nyílik meg a horvát-magyar szakaszon, például könnyebb, és egyszerűbb megoldásokkal lehet a határátkelők számát növelni, az amúgy ritka áteresztősűrűséggel rendelkező szakaszon.

Három terület viszonylatában változhat jelentősen pozitív irányba az együttműködések határfoka. Baranya és Eszék-Baranya megye viszonylatában, valamint az egykori történelmi Zala megye területén. E térségekben a Dráva elválasztó szerepe nem érvényesül. A folyóhasznosítás minden társadalmi-gazdasági aspektusában Horvátország schengeni

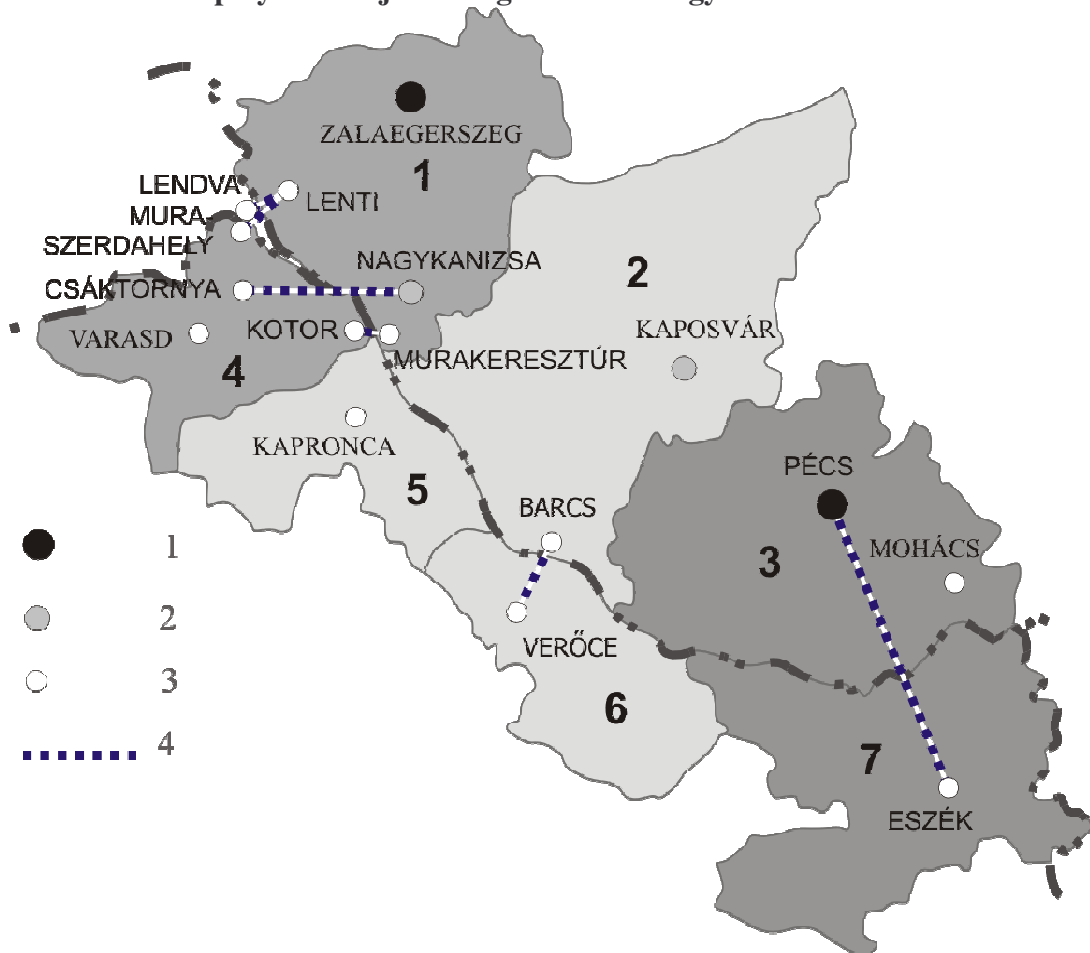
övezetbe való belépése pozitív változásokat fog hozni. A harmadik terület pedig Barcs és térsége. A határfolyó partján fekvő város számára a Dráva eddig elválasztó tényező volt. Napjainkban azonban a Dráva már nem elválaszt, hanem egyre jobban összeköt. Ez nem csak a közúti hídnak és a határátkelőnek köszönhető, hanem több a folyóra épülő együttműködés kezdeményezésnek is.

Ha a négy év nyertes pályázatait megvizsgáljuk, akkor a területi elhelyezkedésüket illetően is levonhatunk következtetéseket. Az egyik az, hogy erősen konvergálnak/korellálnak Magyarország térszerkezeti viszonyaival. A sűrűbb textúrájú területekről több nyertes pályázat érkezett. Emellett az együttműködést meghatározó, hazánkat érintő korridorok is pozitív anomáliát mutatnak a „nyertesek” előfordulását illetően.

A nyertes pályázatok előfordulását emellett erősen befolyásolja az adott önkormányzat nagysága és a rendelkezésére álló apparátus felkészültsége. A megyeszékhelyek és a regionális szervezetek a legsikeresebbek a pályáztatás során. A kisebb települések a pályázati pénzekből szinte teljesen kimaradnak, egy-egy pozitív példát találunk csak, mint például Murakeresztúr.

Valószínűsíthetjük, hogy Horvátország EU-csatlakozása és a schengeni övezetbe való belépése után egy szerény intenzifikációs fázis veszi majd kezdetét.

4. ábra. A pályázati hajlandóság a horvát-magyar határmentén

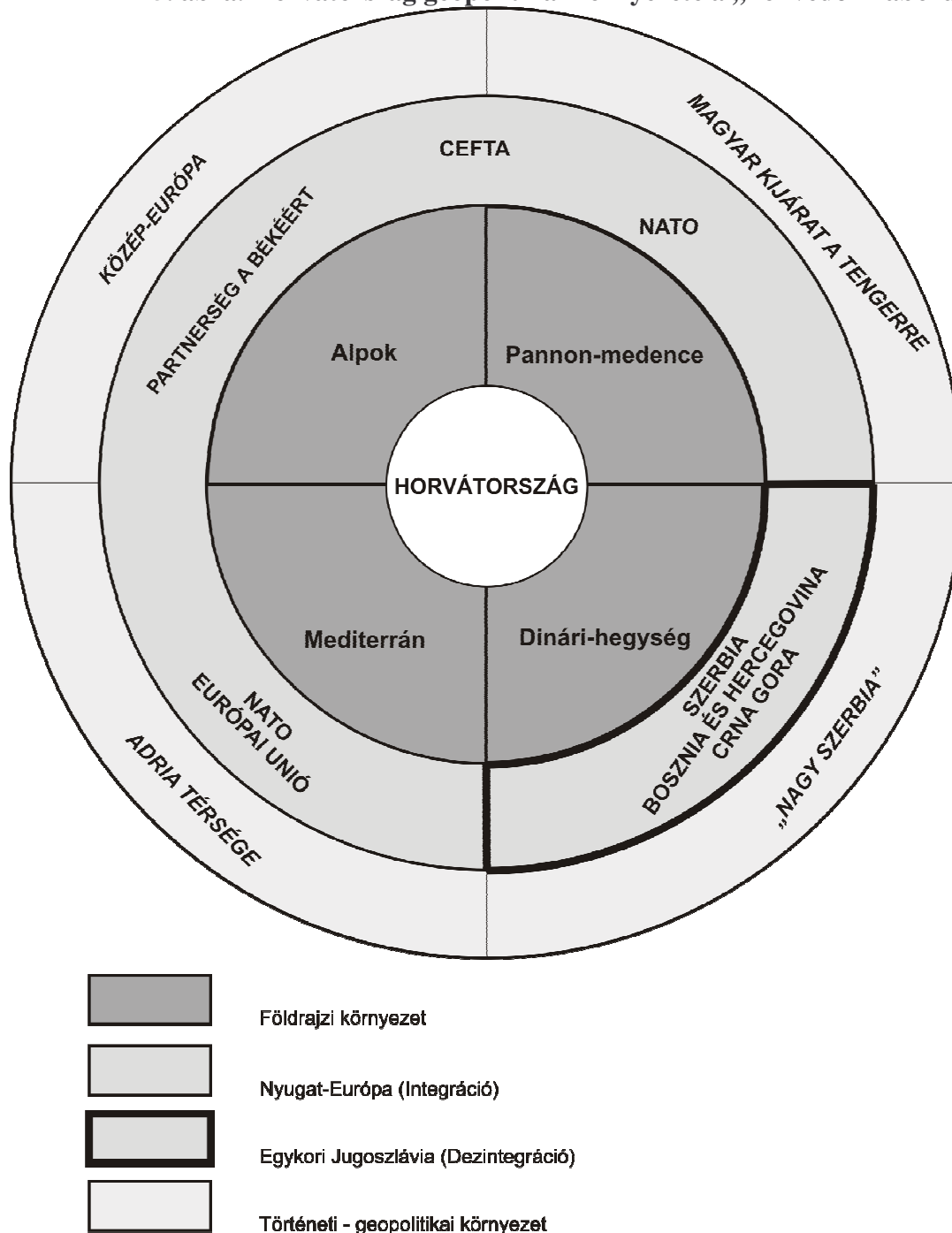
Jelmagyarázat: 1. A pályázatok során a legnagyobb aktivitást mutató települések, 2. Részleges aktivitást mutató települések, 3. Időszakos aktivitást mutató települések, 4. Aktív testvérvárosi kapcsolat

Forrás a szerző saját szerkesztése, 2009.

5.2. A második célkitűzéssel és hipotézissel kapcsolatos eredményeim

Második hipotézisem az volt, hogy, nagyon szoros korreláció áll fent a horvát-magyar államközi kapcsolatok alakulása és a határmenti kapcsolatok alakulása között. Úgy látom, hogy a hipotézist igazoltam. A horvát-magyar államközi kapcsolatok jelentős befolyást gyakoroltak az elmúlt tizenhét év határon átnyúló kapcsolataira.

5. ábra. Horvátország geopolitikai környezete a „honvédő” háború után

Forrás: az ábra a szerző saját szerkesztése CVRILA, V. 2000 Republika Hrvatska – gateway prema jugoistočnoj Europi alapján.

Ez elsősorban a Kárpát-Balkán térségben, illetve a szűkebben vett Kárpát-medencében végbement geopolitikai átrendeződésnek köszönhető az 1990-es években. Egy államjogi értelemben teljesen új szomszédal kellett kialakítanunk szomszédsgpolitikánkat, és a határon átnyúló kapcsolatainkat. Kezdetben főleg az egymás mellett élés, és a békés együttműködés doktrínája dominált magyar oldalról. Ennek legfőbb oka a délszláv válság volt, amely részese volt szomszédunk is. A 355 km-es államhatár szakasz csaknem harmadán teljesen vagy részlegesen szünetelt az átjárás, emellett többször tudatos határsértésre is sor került. Ezeket elsősorban a horvát fél követte el és nem az agresszor Jugoszlávia (Szerbia). Ebben az 1998-ig terjedő időszakban a magyar Horvátország-politika nagyfokú türelemmel és emócióval jellemezhető. Ez kezdetben mindkét oldalon a kormánypártok egy politikai családba tartozásának volt köszönhető. A későbbiekben pedig az újjáépítésben is aktív szerepet vállalt Magyarország, ez vagy emberi erőben vagy csak jelképes anyagi támogatásban nyilvánult meg.

A felfelé ívelő időszak kezdete az Orbán-kormány működéséhez köthető. 2001 februárjában megszületett a szabadkereskedelmi egyezmény, majd ezt követően 2002-ben a Szábor ratifikálta a Horvát-Magyar Kisebbség Védelmi Egyezményt. Körülbelül 2002-re sikerült déli szomszédunkkal az általános államközi szerződésekkel alátámasztott stabil, együttműködésre alkalmas kapcsolatokat kialakítani. 2004-től fogva a magyar kormány aktívan segíti az európai szinten és a kétoldalú együttműködés során is a horvát EU-integráció sikerét.

2006 mérföldkönek nevezhető a két ország között, először került sor közös kormányülésre. Itt gyakorlatilag egy bilaterális stratégiai tervezésről is beszélhetünk. Több határon átnyúló és határmenti területeket érintő probléma is szóba került, és több az igényeknek megfelelő megoldás is született. Különös figyelmet fordítanak a gazdaság, az infrastruktúra, a környezetvédelem, a turisztika és a kulturális együttműködés területére és a határon átnyúló kapcsolatok fejlesztésére is.

Egyértelműen kijelenthető, hogy a horvát-magyar határon átnyúló kapcsolatok alakulása erős korellációt mutat az államközi viszony alakulásával. Ezt elősegíti még a két ország különböző önkormányzati struktúrája is. A magyar egy horizontális felépítésű és erősen elaprózott liberális jellegű, míg a horvát erős vertikálitást mutat és centralizált. Ebből és a legitim valamint cselekvőképes magyar középszintek hiányából is adódik, hogy a problémákat jelentős részben kormány szinten kell megoldani.

5.3. A harmadik célkitűzéssel és hipotézissel kapcsolatos eredményeim

A harmadik hipotézisem az volt, hogy, több olyan akadályozó és segítő tényező van, amely jelentős mértékben befolyásolja a horvát-magyar határokon átnyúló kapcsolatokat.

A tényezők részletes feltárása után az a véleményem alakult ki, hogy a magyar oldalon felmerülő térszerkezeti problémák alapvetően befolyásolják a határon átnyúló kapcsolatokat. Magyarország déli, délnyugati határvidéke a laza textúrájú, funkcionális városokban hiányt szenvedő területhez tartozik. Éppen ezért ebben a térségben „az államhatáron való átvonások” csak nagyon gyengén érvényesülnek. (GOLOBICS P.-MERZA P. 2002). A határmenti területek mindkét oldalon a rurális térhez tartoznak, azaz laza központ nélküli településhálózat, innovációra csak mérsékelten képes társadalom jellemzi őket.

A horvát-magyar együttműködés szempontjából a határmenti területek laza textúrájától függően különbséget kell tennünk a határmenti és a határon átnyúló kapcsolatok tekintetében. A hiányos textúra következtében a horvát-magyar határmenti egyes szakaszain az átvonások mértéke statisztikailag alig kimutatható vagy egyáltalán nincs. Tehát ezeken a területeken nem beszélhetünk a klasszikus értelemben vett határmenti együttműködésről. A határ két oldalán lévő területek társadalmi-gazdasági kapcsolatai elenyészők, nem eredményeznek sem társadalmi, sem gazdasági profitot. Azonban a szomszédos területek

mikro- és mezoregionális központjai között a legtöbb esetben tapasztalható szerves kapcsolat. E települések (térsegi és regionális központok) a legtöbbször azon a zónán kívül vannak, ahol érződik még az államhatár jelenlétéből fakadó tényezők hatása, ezért itt már az előbbi definíciónak megfelelően határon átnyúló kapcsolatokról beszélhetünk. A térszerkezeti adottságokból adódó sajátosságokat figyelembe véve a kapcsolatok fejlesztésénél egy mélyebben elhelyezkedő Mohács-Pécs-Kaposvár-Nagykanizsa vonalig kiterjedően lenne célszerű az együttműködést ösztönözni.

6. ábra. A határmetni kapcsolatok kialakulásának néhány lehetséges területe

A szerző saját szerkesztése 2009

A térszerkezeti viszonyok okozta hatások jelentős befolyást gyakorolnak egy sajátos helyzetben lévő potenciális duó, a Barcs-Virovitica (Verőce) páros viszonyaira. Együttműködésüket a Pécs-Eszék párostól eltérően nem a komparatív előnyökre, hanem a hasonlóságukból adódó előnyökre, a közös fellépésből eredő gazdasági erőre kell alapozni.

5.4. A negyedik célkitűzés és hipotézissel kapcsolatos eredményeim

A **negyedik hipotézisem** az volt, hogy, az elmúlt 15 évben kialakult kapcsolatrendszerek eltérő határfokkal működnek.

A horvát-magyar határ viszonylatában öt teljesen, vagy csak részlegesen működőképes euroregionális szerveződésről beszélhetünk: az Alpok-Adria Munka Közösség (AAMK), a Duna-Dráva-Száva Eurorégió (DDSZE), Mura-Dráva Eurorégió, Dráva-Mura Eurorégió és a Muránia Eurorégió. Ezek a szervezetek különböző életciklusokkal rendelkeztek és különböző életpályákat jártak és járnak be.

Az 1978-ban alapított **AAMK** az első közülük, amely napjainkra már kifulladt, 2005-ben három alapító tartomány, 2006-ban pedig Győr-Moson-Sopron megye is kilépett. Az államszocializmusban a magyar megyék és Horvátország számára a demokrácia általános iskoláját jelentette és segítette a nemzetiségi és kulturális hagyományok megőrzésében és a meglévő gyenge, de még fejlődőképes kapcsolatok ápolásában. Gazdasági értelemben kevés

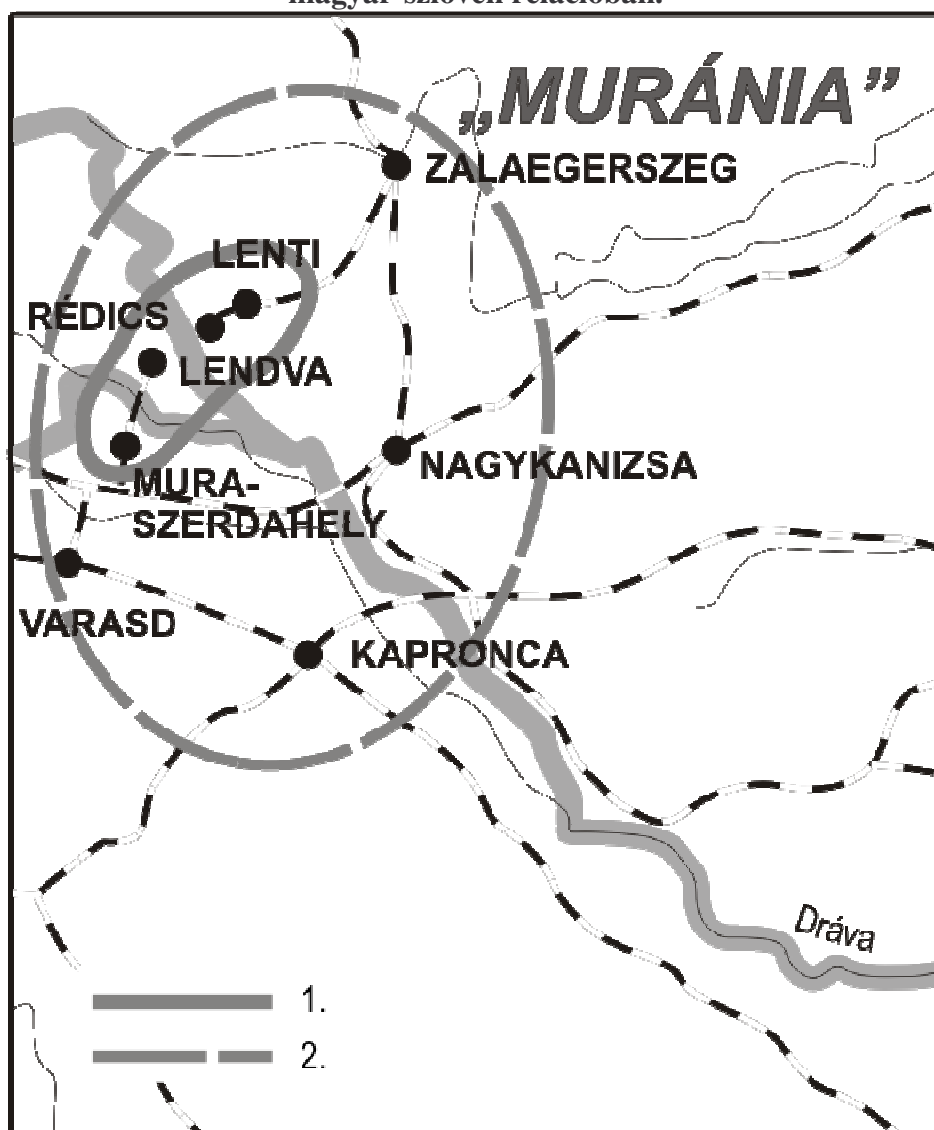
olyan határokon átívelő eredményt tudott és tudtak a tagok felmutatni, amely a szervezet működésének eredményeképpen jött létre. Ilyenek voltak például az évente megrendezett vásárok, amelyeket workshop-szerű összejövetelek kísérték. A jövőben az eredmény hatékonyságának érdekében egy multinacionális alapon szerveződő közigazgatási, gazdasági, diplomáciai és pályázati tőrőkből álló operatív törzs létrehozása lenne indokolt, amelynek feladata az EU céljaival konvergáló projektek kidolgozása és megvalósítása lenn. Ez tovább erősítené az információ áramlásának fokozását és az együttműködést elmélyítő intenzívebb eszmecsere kiterjesztése a mezo és mikroregionális szintekre.

A **DDSZE** szélesebb értelemben egy „folyóköz” településeinek és régióinak az együttműködését hivatott elősegíteni (HAJDÚ Z 2009). A szervezet múltja, jelene és jövője szervesen összefügg a Pécs-Osijek (Eszék) páros együttműködésének sikerével. Tuzla csak gazdagíthatja ezt, azonban jelenleg nem sok befolyással bír. Minden adott a sikerhez, az V/C korridor hazánkban 2010-ig teljes lesz és Horvátországban is már a tervezés stádiumában vannak a munkálatok. 2009 folyamán pedig megnyíltak a Magyar-Horvát IPA Határon Átnyúló Együttműködési Program forrásai, több mint 19 millió euró-összeg áll rendelkezésre. Fontos még egy releváns tényezőt megállapítanunk. Eszék és Pécs is jelentős urbanizációs deficitet szenvedett el az elmúlt másfél évtizedben, azonban kijelenthető az országos és a helyi települési területfejlesztési tervek ismeretében, hogy mind a társadalmi-gazdasági helyzetből, mind az anyaországban elfoglalt államigazgatási pozícióból adódó komparatív előnyök felhasználásával a fent említett Eszék-Pécs páros együttműködése jelentős lehetőségeket hordoz magában.

A **Mura-Dráva Eurorégió** és a **Dráva-Mura Eurorégió** kezdeményezésekről egyértelműen kijelenthető, hogy mindkettő zátonyra futott. Itt Nagykanizsa rendelkezik csak a későbbiekben „sanszal”, de csak, mint mezoregionális logisztikai központ. Közvetlen határon átnyúló funkciókkal a közeljövőben, ahogy eddig is csak korlátozottan fog rendelkezni. Jelenleg a tőle huszonöt kilométerre lévő Letenye határátkelője bonyolítja le a legnagyobb forgalmat, amelynek döntő többsége azonban tranzit.

A „**Muránia Eurorégió**” (7. ábra) helyzete jelentősen eltér az előbbiektől. Míg az előbbieken nagy és középvárosokkal rendelkező mezoregióról volt szó, addig a kialakulóban lévő „Muránia Eurorégióval” kapcsolatban ez nem igaz. Itt valamennyi gazdasági potenciállal és városi jogállással rendelkező település a legjobb szándékkal is csak a kisváros kategóriába sorolható. A közlekedési infrastruktúra folyamatos fejlődésével és a schengeni övezet kiterjesztésével, illetve kétoldali átkelést segítő átkelők szaporításával (Letenye a régi 7-es főúton) a régió jelentős esélyeket teremt, hogy az egykori történelmi Zala vármegye területén megszűnjenek a határok által teremtett negatív következmények. Gyakorlatilag egy multikulturális, periférián elhelyezkedő terület került vissza a társadalmi-gazdasági vérkeringés fő áramába. Perifériális jellegek még tapasztalhatók, hiszen mind a horvát-szlovén Muraköz, mind a magyar Muramente az államszocialista időszakban a tőkeelvonás színtere volt, a 1990-es években pedig a lemaradásához képest kevés plusz beruházáshoz jutott. Az ezredforduló után a helyi kulturális és gazdasági elit egyre erősebb lobbis tevékenységének köszönhetően elindultak a fejlődési folyamatok.

7. ábra. A „Muránia” régió együttműködési területe és bővítési lehetőségei a horvát-magyar-szlovén relációban.

Jelmagyarázat: 1. Az eurorégió határa, 2. A lehetséges bővítés határa

Forrás: a szerző saját szerkesztése, 2009

5.5. Az ötödik célkitűzéssel és hipotézissel kapcsolatos eredményeim

Az **ötödik hipotézisem** az volt hogy, a horvát-magyar relációban elsősorban határon átnyúló és nem határmenti kapcsolatokról van szó.

Ez a hipotézisem beigazolódott, több tényező együttes hatásából adódott össze. A határ történeti sajátosságaiból egy paradox helyzet kísérete végig Trianonig a két ország viszonyát, amelyből néhány mentális tényező tovább öröklődött. Bár az 1868-as horvát-magyar kiegyezést követően a határ csak közigazgatási volt, ennek ellenére etnikai és identitásbeli választóvonal maradt. Az emberek a „túloldalt” látják még mindig a szomszédban, eltérően a mindkét oldalon magyarok lakta államhatárainktól. Ezt támasztja alá a dél-dunántúli középiskolai tanulók Horvátországról alkotott kognitív képe is (LAKOTÁR K. 2009). Nyilvánvaló, hogy ezt tovább módosítja az, hogy a Horvátországban található magyar nemzetiség csak egy kisebb tömbben Horvát-Baranyában fordul elő. Ez egyértelműen más, a többi szakasztól eltérő töltetet ad a határon átnyúló viszonyrendszernek, a szlovák és román tekintetben élő „magyar-magyar” kapcsolatoknál a horvát-magyar fejlesztése nehezebb.

Egy másik tényező, hogy a Dráva révén egy folyami határ húzódik közel 144 km hosszan a két ország között. A folyót elválasztó szerepre determinálja a nehézkes hajózhatósága és ehhez társulnak még a két partjára jellemző, már említett, rossz közlekedési és térszerkezeti viszonyok, valamint a humán erőforrás fejletlensége.

Az eddig említett összetevők miatt közvetlenül a horvát-magyar határ mentén elhelyezkedő települések és szervezetek között a teljes 355 km-en nem alakult ki semmilyen állandó és intenzíven működő kapcsolat, a határon való átvonások csekélyek és időszakosak. A kapcsolatok többsége a határtól távolabb eső regionális centrumokból vagy a kisebb csomópontokból indul ki.

6. A kutatás haszna és jövőbeli irányai

A tézisekben felsorolt öt főbb eredményem átfogó jellege jól mutatja, hogy a horvát-magyar határon átnyúló kapcsolatok problematikájáról írt értekezésem a témában az első átfogó művek közé tartozik. Célja a problémák komplex összefüggésrendszerben való bemutatása volt. A kutatásaim során szerzett empirikus tapasztalatok azt mutatják, hogy a téma szereplői széles körű lokális, de ugyanakkor szűk körű átfogó ismeretekkel rendelkeznek. Céлом ezen ismeretek összekapcsolása és rendszerszemléletű vizsgálata volt. A napjainkban egyre nagyobb mértékben rendelkezésre álló EU források lehívásánál és a kapcsolatokat elmélyíteni kívánó aktoroknál hasznosan forgatható a mű. Így elsősorban az önkormányzatoknak, az oktatási és államigazgatási intézményeknek szolgálhat jó kiindulópontként a projektek generálásánál. Emellett, ha a magyar kormányzatban megszületik a rendszer szemléletű, legalább középtávú „külpolitizálásnak” az igénye, akkor szintén hasznos alapot adhat a Horvátországgal való sikeresebb politikai irányvonal kialakításához.

A dolgozat eredményei és megállapításai jó szolgálatot tesznek majd a területfejlesztéssel, regionális politikával, kistérség fejlesztéssel, turizmussal, Horvátországgal, a Balkánnal és Délkelet-Európával foglalkozó hallgatók és oktatók körében. Emellett a téma bármely érdeklődője számára is hasznos lehet.

A további kutatások tekintetében négy főbb irányt határozok meg. Az első az államközi kapcsolatok továbbfejlesztésének a lehetőségei azokon a szinteken a határmenti együttműködés tekintetében, ahol helyi szereplők nem tudják a befolyásukat érvényesíteni. A második irány, a már eredményt felmutató kapcsolatok továbbfejlesztését kidolgozni. Értem ez alatt a Muránia (horvát-magyar-szlovén hármashatár), a Barcs-Verőce, a Pécs-Eszék relációt. A harmadik verzió a szerb-magyar-horvát hármashatár vizsgálata lenne. Hazánk számára a politikai stabilitás és a Duna hasznosítása szempontjából is prioritással bír a terület. Magyarország a határon átnyúló együttműködés harmadik tagjaként gyorsíthatja és segítheti a horvát-szerb közeledést is. A negyedik irány talán a legszakspecifikusabb. Az eddig megvalósult és meg nem valósult projektek vizsgálatával több olyan következtetést is le lehetne vonni, amelyek továbbiakban segíthetik a sikeres projektalkotást.

Felhasznált irodalom:

- ASCHAUER, W. (1996): A földrajzi határterületkutatás témakörei és vizsgálati módjai a magyar határvidék példáján. In: PÁL Á. – SZÓNOKYKÉ ANCSIN G. (szerk.): Határon innen-határon túl. Szeged, pp. 231-239.
- AUBERT A. – MISZLER M. (2000): A Duna-Dráva-Száva Eurorégió turizmusának fejlesztési lehetőségei. Turizmus Bulletin, 2. szám, Budapest, pp. 36-40.
- BARANYI B. (2004): A határmentiség dimenziói. Magyarország és keleti államhatárai. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 301 p.
- CVRITLA V. (2000): Republika Hrvatska – gateway prema jugoistočnoj Europi. In.: (urd.) JURIŠIĆ K. Politička misao XXXVII, 1. broj. Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, Zagreb, pp. 161-172.
- CSAPÓ T. (1999): Határ menti együttműködések a munkaerőpiac területén, különös tekintettel Vas és Zala megyére. In: NÁRAI M.-RECHNITZER J. (szerk.) Elvászlott és összeköt a határ. MTA Regionális Kutatások Központja Pécs-Győr. pp. 269-296.
- DÖRY T. (1999): Vállalkozások jövőképe az osztrák-magyar határ menti térségben. In: (szerk.) NÁRAI M.-RECHNITZER J. Elvászlott és összeköt a határ. MTA Regionális Kutatások Központja Pécs-Győr. pp. 209-234.
- ERDŐSI F. (1988): A határmenti térségek kutatásáról. In: OKKF Ts-2/2 „A terület- és településfejlődés társadalmi-gazdasági folyamatai Magyarországon” c. program. Kiadja: A Ts-2/2 program iroda. 221 p.
- ÉGER GY. (2000): Regionlizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában Osiris Kiadó, Budapest. pp. 9-47.
- GOLOBICS P. (1995/a): A gazdasági együttműködés dilemmái Kelet-Közép-Európában. In: GOLOBICS P. – TÓTH J. (szerk.) 1999: Válogatott fejezetek a társadalomföldrajz köréből. Pécs, pp. 139-162.
- GOLOBICS P. (1995/b): A határmenti térségek városainak szerepe az interregionális együttműködésben. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, Pécs, 33 p.
- GOLOBICS P. (2001/a): Fejezetek a társadalomföldrajz köréből. Világgazdaság, integrációk, együttműködések. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, Pécs, 167 p.
- GOLOBICS P. – MERZA P. (2002): Polarizálódó világgazdaság. Nemzetközi együttműködés. PTE Földrajzi Intézet, Pécs, 207 p.
- GOLOBICS P. – MERZA P. – TASNÁDI P. (2005): A Phare CBC és az Interreg III. A Szlovénia-Magyarország-Horvátország Szomszédsági Program megvalósítása a Dél-Dunántúlon. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, Pécs, 40 p.
- HAJDÚ Z. (1988): Az államhatárok és a határ menti területek politikai földrajzi kutatása. In: OKKF Ts-2/2 „A terület- és településfejlődés társadalmi-gazdasági folyamatai Magyarországon” c. program. Kiadja: A Ts-2/2 program iroda. 221 p.
- HAJDÚ Z. (1999): A magyar-horvát államhatár történeti-politikai sajátosságai. In: TÉSITS R. – TÓTH J. (szerk.) Kommunikáció térben és időben. Tiszteletkötet Erdősi Ferenc professzor úr 65. születésnapjára. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet.
- HAJDÚ Z. (szerk.) (2002): A horvát-magyar határmenti kapcsolatok speciális területei. Felsőoktatás – kutatás, kisebbségi kapcsolatok, területi tervezés és területi politika. Pécs, 91 p.
- HAJDÚ Z. (2009): Államhatár-változások és városfejlődés a mai magyar-horvát és magyar-szlovén határ térségben. In: HARDI T. (szerk.) Határok és városok a Kárpát-medencében. MTA RKK Győr-Pécs, pp. 367-313.

- HARDI T. (2000): Államhatárok és regionális együttműködések. In: RECHNITZER J. – HORVÁTH GY. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK, Pécs, pp. 595-615.
- HARDI T.-HAJDÚ Z.-MEZEI I.(2009): Határok és városok a Kárpát-medencében. MTA RKK Győr-Pécs, 374 p.
- HÉRA G. – LIGETI GY. (2005): Módszertan: bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába. Osiris Kiadó, Budapest, 334 p.
- KOVÁCS CS. (2007):
- LAKOTÁR K. (2009): Dél-dunántúli hallgatók országképei déli szomszédainkról. In: M. CSÁSZÁR ZS. (szerk.) Balkán Füzetek Különszám II. PTE TTK FI KMBTK Pécs, pp. 293-101.
- LUGARIĆ ROGIĆ, T. (2005): Normativna decentralizacija u Hrvatskoj i njezine granice. In: Štambuk M. (ured.) Društvena Istraživanja. M.A.K.-Golden, 14.évf. 6. szám. Zagreb
- LUKOVICS ZS. – SÜLI-ZAKAR I. (2001): A Kárpátok Eurorégió (Egy határon átnyúló együttműködés eredményei). Területi Statisztika 4. (41.) évfolyam. 4. szám. Budapest, pp. 373-386.
- MATICA, M: (2003): Gospodarstvo Podravine 1991.-2001. godine. In: ERNEČIĆ, D. (ured.): Podravski zbornik. Muzej Grad Koprivnice. 29. évf. Koprivnica, pp. 21-41.
- MATICA, M. (2005): Održivi razvoj ruralnog prostora uz rijeku Dravu. In: ERNEČIĆ, D. (ured.): Podravski zbornik. Muzej Grad Koprivnice. 31. évf. Koprivnica, pp. 23-31.
- MATICA, M. (2006): Podravska brza cesta. In: ERNEČIĆ, D. (ured.): Podravski zbornik. Muzej Grad Koprivnice. 32. évf. Koprivnica, pp. 7-28.
- NEMES NAGY J. (1998): A tér a társadalomkutatásban. Budapest, 261 p.
- NIEBHUR, A.-STILLER, S (2004): Integration Effects in Border Regions-A Survey of Economic Theory and Empirical Studies. Paper presented: Congress of the European Regional Science Association „From Industry to Advanced Services:” August 27-31. 2002, Dortmund.
- PÁMER Z. (2006) (szerk.): CROST Zárótanulmány. Projektfejlesztő műhelymunka-sorozat, Horvátország és a Dél-Dunántúl határmenti megyéinek helyi szereplői számára. Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Kht., Pécs, 165 p.
- PAP N. (2005): Az effektív államterület problémája és jelentősége Magyarországon In: PAP N. – VÉGH A. (szerk.): IV. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia. A Kárpát-medence politikai földrajza. PTE TTK Földrajzi Intézet Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs, pp. 73-76.
- RECHNITZER J. (1999): Határ menti együttműködések Európában és Magyarországon. In: NÁRAI M.-RECHNITZER J. (szerk.) Elvászlát és összeköt a határ. MTA RKK, Győr-Pécs, pp. 9-72.
- ŠIMIĆ, A. (2005): Prekogranična suradnja u Europi s posebnim osvrtom na Hrvatsku. Ministarstvo vanjskih poslova i Europskih integracija. Zagreb, 198 p.
- SÜLI-ZAKAR I. (1992): Az államhatár társadalmi-gazdasági fejlődését akadályozó hatásának vizsgálata ÉK-Magyarország határ menti területein. In: Földrajzi Közlemények CXVI. (XL.) kötet 1-2. szám, Budapest, pp. 45-56.
- SÜLI-ZAKAR I. (1996): A határon átnyúló kapcsolatok erősítésének lehetőségei a Kárpátok Eurorégió területén. In: PÁL Á. – SZÓNOKYKÉ ANCSIN G. (szerk.): Határon innen-határon túl. Szeged, pp. 46-51.
- SÜLI-ZAKAR I. (szerk.) (2003): A terület és településfejlesztés alapjai. Dialóg Campus. Pécs-Budapest, 471 p.
- SZÓNOKYKÉ ANCSIN G. (2000): A határon átnyúló gazdasági térkapcsolatok a Dél-Alföld határ menti települései példáján. In: BECSEI J. (szerk.): Társadalomföldrajzi vizsgálatok két évezred találkozásánál. SZTE Természettudományi Kar Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged, pp. 155-160.

- TÓTH J. (2008): Térszerkezeti, népesség- és településföldrajzi tanulmányok. PTE Földtudományok Doktori Iskola. Imedias Kiadó, Pécs, 427 p.
- NÁRAI M. – RECHNITZER J. (1999): Elválaszt és összeköt a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák-magyar határ menti térségben. MTA RKK, Pécs-Győr, 307 p.
- ZALA GY. (1988): A határmenti együttműködés szükségessége, eddigi főbb eredményei és problémái. In: OKKF Ts-2/2 „A terület- és településfejlődés társadalmi-gazdasági folyamatai Magyarországon” c. program. Kiadja: A Ts-2/2 program iroda. 221 p.
- ŽUNEC, O. (szerk.) (2000): Hrvatska vojska, Nacionalna Sigurnost, oružane snage i demokracija, SDP i STARTA istraživanja, Zagreb, 186 p.

PUBLIKÁCIÓS LISTA

BALI LÓRÁNT

1. A disszertáció alapjául szolgáló publikációk

1. **BALI L.** – KOLUTÁ CZ A. 2006: *Horvátország történeti kronológiája*. **Balkán Füzetek** No. 4, Pécs pp. 6-17.
2. **BALI L.** 2006: *A horvát-magyar határ sajátosságai, a határon átnyúló kapcsolatok kérdései*. In: Pap N. (szerk.): *Balatontól az Adriáig*. Lomart Kiadó. Pécs, pp. 93-101.
3. **BALI L.** 2007: *Határmenti együttműködés és a terület- és településfejlesztés*. In: László M. – Bucher E. (szerk.): *A terület- és településfejlesztés válogatott, annotált bibliográfiája*. Lomart Kiadó. Pécs, pp. 123-130.
4. **BALI L.** – KOLUTÁ CZ A. 2008: *Mogućnosti razvijanja prometa u Euroregionalnoj suradnji Dunav-Drava-Sava, s posebnim obzirom na mađarsku stranu pogranične zone između Mađarske i Hrvatske*. In: Nurković, R. (ed.): *Utjecaj prometa na regionalni razvoj*. Zbornik Radova, UNTZ PMF Odsjek za geografiju, Tuzla, pp. 131-135.
5. **BALI L.** – KOLUTÁ CZ A. – KITANICS M. – VATI T. 2008: *Difficulties of EU integration in Bosnia-Herzegovina, Croatia, Serbia and Turkey*. In: Lóczy, D. – Trócsányi, A. (ed.): *Progress in Geography in the European Capital of Culture 2010*. Geographia Pannonica Nova 3. Imedias Publisher. Kozármisleny, pp. 115-123.
6. **BALI L.** 2008: *A horvát-magyar határon átnyúló kapcsolatok néhány aspektusa Baranya megyében*. In: Horváth I. – Kiss J. (szerk.): *A baranyai államhatár a XX. Században*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, pp. 172-180.
7. **BALI L.** – KÖKUTI T. 2008: *Einige Aspekte der Untersuchung der kroatisch-ungarischen Grenze übersteigenden Zusammenarbeit*. In: **Modern Geográfia** 2008/3. szám, 15 p.
8. **BALI L.** 2008: *Horvátország Integrálódása az Európai Unióba*. In: *Mediterrán Világ* 2008/7. szám. pp. 198-209. Veszprém
9. **BALI L.** 2008: *Croatian-Hungarian trans-border relationships from state socialism until today, with special attention to the euroregions*. In: Gulyás L. – Gál J. (szerk.): *Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok. Az Ökonómiai és Vidékfejlesztési Intézet 2008. évi tudományos évkönyve*. III. évf. 1. szám, Mérnöki Kar Szegedi Tudományegyetem, Szeged, pp. 101-109.
10. **BALI L.** 2009: *Međuregionalne organizacije Županije Zala u hrvatsko-slovensko-mađarskoj prekograničnoj suradnji*. – *Podravina broj 14*. Časopis za multidisciplinarna istraživanja, Samobor, pp. 159-166.

11. **BALI L.** 2009: *Croatian-Hungarian transborder relationships through the example of euroregional co-operations.* – Podravina. broj 15. Časopis za multidisciplinarna istraživanja, Samobor, pp. 64-73.
12. **BALI L.** 2009: *Horvát-magyar politikai kapcsolatok alakulása a kezdetektől napjainkig.* – **Balkán Füzetek** 2009. Különszám II. pp. 261-267.
13. TÓTH J. - **BALI L.** 2009: *Erfolg oder Sackgasse in der Entwicklung der kroatischen-slowenischen-ungarischen Dreiecke in Komitat Zala?* In: Aubert A. – Csapó J. (eds.): *Differentiating Spatial Structures in the Central European Region*, PTE TTK FI, Pécs, pp. 72-79.

2. A disszertáció alapjául szolgáló előadások

1. **BALI L.** 2006: *Somogy megye horvát határon átnyúló kapcsolatai (1990-1995).* III. Országos Földrajzi Konferencia. Absztraktkötet. MTA FKI, Budapest, p. 35.
2. **BALI L.** 2007: *Die Geographieggeschichte der Fachlandstrecke der Draugegend, mit besonderer Rucksicht auf die Endtwicklung die Infrastruktur (1867-1914).* In: Gulyás L. (szerk.): *Régiók a Kárpát-medencén innen és túl.* Baja, pp. 612-615.
3. **BALI L.** 2007: *Einige Entwicklungs Richtungen der Kroatisch-Ungarischen Grenzzusammenarbeit und deren kritik.* In: Gulyás L. – Gál J. (szerk.): *Európai Kihívások IV.* Nemzetközi Tudományos Konferencia. Szeged, pp. 383-386.
4. **BALI L.** 2008: *A határföldrajz a politikai földrajz rendszerében.* In: Reményi P. – Szabényi A. (szerk.): *V. Politikai Földrajzi Konferencia. A nagy terek politikai földrajza.* PTE TTK Földrajzi Intézet Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs, pp. 383-387.

3. Egyéb publikációk

1. **BALI L.** 2006: *A „Havass Rezső magyar imperialisztikus politika atyja”* (poszter). Megújulás és hagyomány a Balkánon. Pécs, 2006. március 2-3.
2. PAP N. – **BALI L.** 2008: *Mediterrán percepció a magyar földrajzi irodalomban - Havass Rezső közpolitikai szerepe.* In: **Mediterrán Világ** 2008/7. szám, pp. 79-94.
3. **BALI L.** – SZALAI G. (megjelenés alatt): *Az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország diplomáciai kapcsolatainak főbb momentumai 1921-től napjainkig.* In.: PAP N. – BALI L. (szerk.) *Fejezetek Amerika politikai földrajzából.* PTE TTK Földrajzi Intézet. Pécs, pp. 254-260.